

ederek Veled Çelebi'ye vermiş, Veled Çelebi de bunların karşılıklarını bularak bir sözlük haline getirmiştir. 7. *Mesnevî Tercümesi* (I-VI, İstanbul 1942-1946). *Mesnevî*'nin ilk mensur Türkçe çevirisidir. Abdülbaki Gölpınarlı çeşitli şerh ve tercümelemlerle karşılaştırarak esere son şeklini vermiş ve her cildin sonuna açıklayıcı notlar ilâve etmiştir. Eserin daha sonra birçok baskısı yapılmıştır. 8. *Hatıralarım* (İstanbul 1946).

Veled Çelebi'nin diğer eserleri de şunlardır: *Leylâ ile Mecnun* (İstanbul 1311), *Muvâzene* (İstanbul 1311), *Birbirimizi Kırmayalım* (İstanbul 1311), *Arapça Gramer* (İstanbul 1324), *Lisân-ı Fârisî* (İstanbul 1327), *Dârülfünun Dersleri* (İstanbul 1328), *Vasiyetnâme-i Şerîfe Şerhi*, *Hayrû'l-keâm* (İstanbul 1330), *Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi* (İstanbul 1340), *Kur'ân-ı Kerîm Elifbâsı* (Ahmed Edip ile birlikte; İstanbul 1341), *Oğuz Ata-Orhun Abideleri* (baskı yeri yok, 1937).

BİBLİYOGRAFYA :

Veled Çelebi İzbudak, *Hatıralarım (Canlı Tarihler*, IV içinde, nşr. Türkiye Yayınevi), İstanbul 1946; Ahmed Remzi Dede, *Tarihçe-i Aktâb*, Dimaşk 1331, s. 5; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 219-223; Hakkı Tank Us, *Elli Yıl*, İstanbul 1943, s. 17; Abdülbaki Gölpınarlı, *Meulânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 153, 177, 180; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 1977-1982; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, İstanbul 1965, III, 487; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 1079-1080; İsmet Kayaoğlu, "Çağdaş Mevlevî Bilgin ve Edip Veled Çelebi İzbudak", 6. *Millî Mevlâna Kongresi: Tebliğler*, Konya 1993, s. 51-60; Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1994; Mustafa Duman, "Veled Çelebi'nin Letâif-i Hoca Nasreddin Adlı Eseri", *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, İstanbul 1996, s. 123-133; Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1999; Feridun Nafiz Uzluk, "Veled Çelebi", *Selâmet*, 1/2, İstanbul 1962, s. 12-14; Rıza Akdemir, "Veled Çelebi İzbudak ve Büyük Eseri 'Türk Dili' Sözlüğü", *MK*, sy. 84 (1991), s. 19-21; "İzbudak, Veled Çelebi", *TA*, XX, 463-464; Necat Birinci, "İzbudak Veled", *TDEA*, V, 41.

MUSTAFA KARA

İZDİN

Orta Yunanistan'da
bugünkü adı Lamia olan şehir.

Selânik-Atina demiryolu üzerinde olup Lamia körfezine dökülen Spercheios (Ak-su) nehrinin geçtiği ovanın kuzey kısmında kurulmuştur. Osmanlılar zamanında (1424-1832) Eğriboz sancağına bağlı bir kazanın merkeziydi. Bu dönemde İslâmî

karakterin ağırlıklı olduğu şehirde XIX. yüzyılın başına kadar müslüman nüfus çoğunluğu oluşturuyordu.

Antik bir Grek yerleşim merkezi olan İzdin'deki Akropolis surlarının tarihi milâttan önce VI. yüzyıla kadar iner. Şehir önce Roma, arkasından Bizans hâkimiyeti altına girdikten sonra 431'de piskoposluk merkezi oldu. V. yüzyılın sonlarındaki Slav istilâları döneminde bölgenin tahrip olduğu ve nüfusunun dağıldığı sanılmaktadır. Eski surların bazı kısımları IX. yüzyılda Bizanslılar bölgeye hâkim olunca tekrar onarılmıştır. 879-880'den itibaren şehir kaynaklarda muhtemelen bölgenin ziraat verimliliğinden dolayı Zitouni (Slavca zito = tahıl) adıyla geçer; bu sebeple Osmanlı döneminde Zeytûn adı da verilmiştir. 1204'ten sonra Bizans İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından Zitouni Boudonitsa (Modoniç) markizliğinin bir parçası olmuştur.

1318'den 1388'e kadar Atina Katalan Dukalığı'na ait olan şehir, I. Bayezid zamanında Phokis Piskoposluğu'nun da yardımıyla Osmanlılar tarafından alındı. Ancak Emîr Süleyman'la Bizans imparatoru arasında 805'te (1403) yapılan antlaşma ile Zitouni Bizans'a bırakıldı. Osmanlılar 826'da (1423) şehri ele geçirmek için epeyce uğraştılar. Nihayet Bizans imparatoru ile II. Murad arasında Rebûlevvel 827'de (Şubat 1424) varılan antlaşma ile kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girdi. Osmanlı fethinden itibaren İzdin olarak anılmaya başlanan şehir, bu tarihte Katalanlar tarafından tekrar inşa edilen bir kale ve bunun alt taraflarında küçük bir yerleşme yerinden ibaret olmalıdır. Küçük bir sivil müslüman grupta yirmiyirmi beş kişiden oluşan bir askerî birlik İzdin'e yerleşti. Osmanlı döneminin ilk yüzyıllarında şehrin nüfusunun üçte birini meydana getiren bu grup hıristiyan yerleşim alanından ayrı bir mahalle oluşturmuştur.

1444'teki Varna Seferi sırasında Mora Despotu Konstantin Paleologos idaresindeki Bizans birlikleri İzdin'e kadar geldilerse de şehri alamadılar. Muhtemelen bu olaydan sonra yeni bir Türk sivil grubu buraya gelerek İzdin'in güneyine yerleşti ve burada Çeltikçi, Karamustafalı, Köpekli ve Deli Hacı köylerini kurdu. Bunlardan ilk üçü yüzyıllar boyu varlığını korudu.

İzdin'le ilgili ilk sağlam bilgiler 871 (1466-67) tarihli Osmanlı tahririnde yer almaktadır (BA, MAD, nr. 66, s. 61). Buna göre İzdin'de 119 müslüman, 390 hıris-

tiyan hâne bulunmaktadır. Bu rakam yaklaşık 2200-2300 nüfusa tekabül eder ki o zaman için önemli bir sayıdır. Bütün Yunanistan'da olduğu gibi bölgede de Osmanlı hâkimiyetinin ilk 150 yılında nüfusun normalin üstünde arttığı görülür. Ancak İzdin'in gelişmesi yavaş olmuştur. Muhtemelen bunun sebebi İzdin'in bulunduğu ovanın sırtma ve diğer salgın hastalıklar için uygun bir zemin özelliği taşımasıdır. XVII. yüzyılın ortalarında İzdin ve etrafındaki dört köy, gelirleri İstanbul'daki Yenicami için kullanılmak üzere Vâlide Hatice Turhan Sultan Vakfı'nın mülkü oldu. Vakıf mallarıyla ilgili yeni tahrirler bölgenin az bilinen XVII. yüzyıl tarihi hakkındaki veriler sunmaktadır. Osmanlı tahrirleriyle seyyah François Pouqueville'in 1815 yılına ait bilgileri göz önüne alındığında 1466'dan itibaren İzdin'de istikrarlı bir nüfus yapısının bulunduğu söylenebilir.

Yıl	Müslüman hâne	Hıristiyan hâne	Toplam hâne	Yaklaşık nüfus
1466	119	390	509	2200-2300
1506	105	426	531	2300-2400
1521	126	459	585	2600-2700
1540	177	565	742	3300-3400
1570	184	555	739	3300-3400
1665	164	538	702	3100-3200
1673	185	490	675	3000-3100
1815	1060	750	1810	8400-8500

Eğriboz ve Tırhala sancaklarının tahrir defterlerindeki vakıf bölümleri İzdin'deki İslâmî hayatın yavaş yavaş nasıl geliştiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca şehirdeki hemen bütün Osmanlı mimari eserleri, zaman içinde ilk Osmanlı fetihlerine katılan Gazi Evrenos ve Turhan Bey ailelerinin fertleri tarafından inşa ettirilmiştir. 1506'ya kadar İzdin'de yaşayan sivil müslüman grup, Turhanoğlu Ömer Bey İmareti ve Fâtiht Sultan Mehmed vakfına ait Câmî-i Atik etrafında yerleşmişti. 1521'de bunların yanında Hoca Kasım Mescidi ve Evrenosoğlu Ömer Bey Mescidi mahalleleri ortaya çıktı. 1570 tahrirlerine göre kasabada Evrenosoğlu ailesinden Ömer Bey'in oğulları Mustafa Çelebi ve Mehmed Bey'in yaptırdığı iki mescidle bunların oğulları Alâeddin'in inşa ettirdiği bir medrese ve Ömer Çelebi'ye ait bir kervansaray mevcuttu. Turhanoğlu Ömer Bey'in vakfı ise su yolları ve çeşmeler yaptırmıştır. İzdin'i 1667'de gören Eviya Çelebi, içinde mihrap bulunan dokuz mescidden dördünün cuma namazı kılınabilecek nitelikte olduğunu yazar. Bunlardan

II. Mehmed Camii eski üslûpta inşa edilmiş olup kiremitle kaplıdır. Evliya Çelebi zikrettiği ikinci caminin (Hasan Bey) kuruluşuna örtülü olduğu belirtilir. 1660 tarihli İstanbul ve Rumeli medreseleri resmî listesi, İzdin'de Alâeddin Çelebi Medresesi'nin yanında bir de Hüseyin Paşa Medresesi'nin bulunduğunu gösterir. Evliya Çelebi'nin verdiği hâne ve mahalle sayıları ise abartılı görünmektedir.

İzdin, Osmanlı dönemi boyunca küçük bir ticarî ve idarî merkez konumunda olmuştur. Kasabada tekstil üretimi önde gelirken çevresinde de pirinç üretimi yaygındı. Karamustafalı köyünün mukâataası 1521'de 1200, Çeltikçi'ninki ise 14.000 akçe idi. İzdin civarındaki tuzlalardan 1506 ile 1521'de 600.000 akçe değerinde 50.000 "müzür" tuz üretilmişti. Bu rakam 1540'ta 55.000 müzüre (660.000 akçe) çıktı ki bu üretim imparatorlukta en büyük hacmi teşkil etmekteydi.

1832'de Yunanlılar bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktıktan sonra İzdin bu devletin sınırları içinde kaldı. Kaza merkezi ve köylerdeki müslüman nüfus kuzeye göç etti. Müslüman nüfusun ayrılmasıyla da İzdin çöktü. 1832'de İzdin adı Lamia ile değiştirildi. 1879 ve 1897 Yunan sayımlarına göre buranın nüfusu 5509 ve 7414 olup bu rakamlar 1815'teki nüfustan daha azdır. Son yıllardaki nüfusu ise 40.000 civarındadır. Bölgedeki bütün Osmanlı mimari eserleri XIX. yüzyıl içerisinde ortadan kaldırıldı. Lolling, 1876'da iyi durumda minareli bir cami gördüğünü yazar (bk. bibl.). Günümüzde sadece Osmanlılar'ın da zaman zaman tamir ettikleri kale ayakta durmaktadır. Ancak dağ köylerinde, XVI-XVIII. yüzyıllara ait kilise ve manastırlardaki kıymetli ağaç işçiliğiyle İznik ve Kütahya çinileri bölgedeki Osmanlı etkisinin varlığını zayıf da olsa hâlâ yaşatmaktadır. İzdin bugün Phthiotis vilâyetinin merkezi olup burada bir piskoposluk bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 66, s. 61; BA, TD, nr. 35, s. 112-120 (1506 tarihli); nr. 36, s. 1299 (1506 tarihli); nr. 367, s. 95-96 (1521 tarihli); nr. 420, s. 3-4 (1521 tarihli); nr. 431, s. 640-641 (1540 tarihli); TK, TD, nr. 183, vr. 218^{a-b} (1570 tarihli); nr. 100, vr. 1^{a-8b}; nr. 42, vr. 29^{a-b}; Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks* (trc. H. I. Magoulias), Detroit 1975, s. 169; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 219-233; F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, Paris 1820, IV, 82-84; W. M. Leake, *Travels in Northern Greece*, London 1835; A. Philippson, *Die Griechische Landschaften, I, Thessalien und die Spercheios-Senke*, Frankfurt 1950, s. 246-249; T. D. Papanagiotu, *Historia kai mnimeia tis Phthiotidos*,

Athens 1971; J. Koder – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini*, Wien 1976, I, 283-284; S. Lauffer, *Griechenland, Lexikon der historische Stätten*, München 1989, s. 364-365; H. G. Lolling, *Reisenotizen aus Griechenland: 1876-1877*, Berlin 1989, s. 759-764; Maria-Fotini Papakonstantinou, *The Kastro of Lamia*, Athens 1994; G. T. Dennis, "The Byzantine-Turkish Treaty of 1403", *Orientalia Christiana Periodica*, sy. 33, Roma 1967, s. 72-88; M. Kemal Özergin, "Eski bir Ruznâme'ye göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *TED*, sy. 4-5 (1974), s. 280; *Neoterion Egkyklopaïdikon Lexikon*, Athens, ts., XII, 60-62.

 MACHIEL KIEL

İZHAR

(bk. ZUHUR).

İZHAR

(الإظهار)

Bir tecvid terimi.

Sözlükte "ortaya çıkmak" anlamındaki zuhûr kökünden türeyen izhâr "bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak; açıktan okumak" mânalarına gelir. Tecvid ilminde "iki harfin arasını ayırma" (harfi mahrecinde okuma) demektir. Sâkin nûn veya tenviden sonra ه، غ، ع، خ، ح، ا harflerinden birinin gelmesi halinde sâkin nûn veya tenvin bu harflerin önünde idgam, iklâb veya ihfâ edilmeden izharla okunur (علمًا عليمًا، منه) gibi). Burada izhar yapmaya sebep, sâkin nûn veya tenvinle izhar harflerinin mahreçlerinin birbirine olan uzaklığıdır. Kırâat-i aşere imamlarından Ebû Ca'fer el-Kârî hâ ve "gayn"ı ihfâ harflerinden saydığı için ona göre bu iki harften önceki sâkin nûn veya tenvin de ihfâ edilerek okunur (هل من خالق غير الله) gibi). Sâkin mîm de bâ ve "mîm" in dışındaki harfler önünde bulunduğu izharla okunmuş ve buna "izhâr-ı şefevî" denmiştir (أم لم تندرهم، لكم دينكم) gibi). Gerek sâkin nûn gerekse sâkin "mîm" ile ilgili izhar uygulanırken gunneleri belirtilir. Harf-i ta'rif olan "lâm" dan sonra kamerî harflerden (أ، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، و، ه، ي) biri bulunduğu bu lâm da izhar edilir ve izharın bu türüne "izhâr-ı kameriyye" adı verilir (المؤمن، الحمد، القمى) gibi).

BİBLİYOGRAFYA :

Mekki b. Ebû Tâlib, *er-Ri'âye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 232, 262; Dâni, *et-Teytir* (nşr. O. Pretzl), İstanbul 1930, s. 45; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 22-23; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, İstanbul 1987, s. 54-56.

 ABDURRAHMAN ÇETİN

İZHÂRÜ'L-ESRÂR

(إظهار الأسرار)

Birgivi'nin
(ö. 981/1573)

Osmanlı medreselerinde
ders kitabı olarak okutulan
Arap nahvine dair eseri.

Müellif, daha önce yazdığı *'Avâmil* adlı nahiv kitabının şerhi mahiyetindeki bu eserinde, Arap nahvinin temel konularını özlü bir şekilde ve kısa sürede öğretmeyi amaçladığından genellikle yalnız Basra dil mektebinin görüşlerine yer vermiş, ancak az da olsa farklı görüşleri belirttiği ve bazı zayıf görüşleri tercih ettiği de olmuştur. *İzhârü'l-esrâr*'da, *'Avâmil*'de sadece adları ve birer örneği verilen konuların tanımları yapılmış, şartları belirtilmiş, açıklamalı örnekleri çoğaltılmış, ayrıca esere bir giriş bölümü eklenmiştir. Örnekler âyetlerden ve güzel sözlerden seçilmiştir. Birgivi eserinde faydalandığı kaynakları zikretmemişse de diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında Zemaşherî'nin *el-Mufaşşal*'ı, İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si ve İbn Hişâm'ın *Muğni'l-lebib*'i gibi kitaplardan istifade ettiği anlaşılmaktadır.

İzhârü'l-esrâr çok kısa bir giriş ve üç ana bölümden oluşur. Birinci bölümde âmil konusunu işleyen müellif isim-fiil-harf üçlüsünü tarif etmiş, ardından âmili mantikî delillerle açıkladıktan sonra âmilleri lafzî ve mânevî olmak üzere iki temel kategoriye ayırmış, lafzî âmilleri etkileyenler ve muzâri fiili etkileyenler şeklinde tasnif etmiştir. İsimleri etkileyen âmilleri de bir ve iki ismi etkileyenler diye gruplandırarak incelemiştir. Her grubu örneklerle açıklayan müellif bu bölümde harf-i cerler, fiile benzeyen edatlar, "leyse"ye benzeyen edatlar, fi'l-i muzâriyi nasbeden harfler, muzâri fiili cezmedenler olmak üzere kırk dokuz semâi, dokuz kıyasî ve iki mânevî âmil olmak üzere altmış âmili şematik olarak işlemiştir. İkinci bölümde mâmul kavramını açıklamış, ardından bunu aslî ve tâbi kısımlarına ayırarak aslî mâmulleri dokuz merfû, on üç mensup, iki mecrur, bir meczum muzâri fiil olmak üzere dört kısımda izah etmiş, tâbi mâmulleri de beş grupta ele alıp mâmul sayısını otuza çıkarmıştır. Üçüncü bölümde i'rab konusu i'rabın mahiyeti, yeri, türü ve özelliği itibariyle dörde ayrılarak incelenmiştir.